

ПОЛУГОДИШЊИ ИЗВЕШТАЈ
О СПРОВОЂЕЊУ ИПАРД II ПРОГРАМА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
ЗА ПЕРИОД 01.01 – 30.06.2023. ГОДИНЕ

Одељење за управљање ИПАРД програмом
(Управљачко тело)

Београд, 2023. године

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
Министарство пољопривреде, шумарства
и водопривреде

IPARD
EU4Rural Areas

САДРЖАЈ

Резиме	1
1. Увод	3
2. Усвојени правни акти	3
3. Спровођење мера ИПАРД II програма	4
3.1. Имплементација на програмском нивоу.....	4
3.2. Мера 1: Инвестиције у физичку имовину пољопривредних газдинстава	8
3.3. Мера 3: Инвестиције у физичку имовину које се тичу прераде и маркетинга пољопривредних производа и производа рибарства.....	10
3.4. Мера 7: Диверзификација пољопривредних гатдинстава и развој пословања	12
3.4. Мера 9: Техничка помоћ	13
4. Регионална дистрибуција ИПАРД II подршке	13
5. Осетљиве категорије и типови корисника ИПАРД II подршке	16
5.1. Осетљиве категорије: жене и млади пољопривредници	16
5.2. Тип корисника	17

СПИСАК ГРАФИКОНА

Графикон 1: Поднети, одобрени и исплаћени ИПАРД II захтеви и јавна подршка.....	4
Графикон 2: Стопе ИПАРД II реализације за комплетно исплаћене пројекте/подршку у односу на одобравање и подношење захтева (%).....	6
Графикон 3: Одбијени, обустављени и окончани ИПАРД II захтеви и припадајући износи јавне подршке према мери	8
Графикон 4: Поднети захтеви према региону	14
Графикон 5: Захтевани трошкови за инвестицију према региону, EUR (%)	14
Графикон 6: Поднети, одобрени и исплаћени захтеви и јавна подршка од стране осетљивих категорија ИПАРД II корисника	17

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

Е

ЕК - Европска комисија

ЕУ - Европска унија

И

ИА - ИПАРД Агенција

ИПА - Инструмент за претприступну помоћ

ИПАРД - Инструмент за претприступну помоћ за рурални развој

М

МПШВ - Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде

Р

РС - Република Србија

У

УАП - Управа за аграрна плаћања

УТ - Управљачко тело

Резиме

Полугодишњи извештај о спровођењу ИПАРД II програма у Републици Србији припрема се у циљу извештавања о напретку у спровођењу Програма и односи се на период од 1. јануара до 30. јуна 2023. године.

Извештај је припремило Управљачко тело на основу података достављених од стране ИПАРД Агенције у виду Заједничких табела за праћење и евалуацију ИПА програма руралног развоја 2014-2020. У Извештају су представљени резултати за 15 објављених јавних позива за Мери 1, Мери 3, Мери 7 и Мери 9, а подаци су приказани кумулативно од почетка спровођења Програма. Резултати јавних позива приказани су према мери, прихватљивим секторима, типу инвестиције, региону, као и према осетљивим категоријама и типу корисника. Такође, извештај обухвата и усвојене правне акте у извештајном периоду.

Европска комисија званично је одобрила ИПАРД II програм 20. јануара 2015. године Одлуком ЕК број C(2015)257 (последња измена - Одлука ЕК број C(2022)7208 од 05. октобра 2022. године).

Главни циљ и сврха ИПАРД II програма је подршка пољопривредним произвођачима и прерађивачима, као и становништву руралних подручја у Републици Србији, постепеном повећању капацитета и потенцијала како би се благовремено и на одговарајући начин припремили за достизање европских стандарда из области пољопривреде, прехранбене индустрије и заштите животне средине. ИПАРД II програм дефинише мере које пружају финансијску подршку сектору примарне пољопривредне производње, сектору прераде и маркетинга пољопривредних производа и производа рибарства, агро-еколошко-климатским мерама и органској производњи, спровођењу локалних стратегија руралног развоја, као и подршку диверзификацији пољопривредних газдинстава и развоју пословања у руралним подручјима Републике Србије. У оквиру сваке мере дефинисани су прихватљиви сектори за остваривање права на подршку. Поред наведених мера, ИПАРД II програмом предвиђена је и Мера: „Техничка помоћ”, која има за циљ да пружи подршку спровођењу и праћењу Програма, као и његовој евентуалној измени.

Закључно са првим полугодиштем 2023. године укупно је одобрено 1.490 ИПАРД захтева, са укупном јавном подршком у износу од 186,0 мил. EUR и доприносом ЕУ у износу од 139,5 мил. EUR. За Мери 1 одобрено је 1.162 захтева, са укупном јавном подршком у износу од 107,3 мил. EUR и доприносом ЕУ у износу од 80,5 мил. EUR, за Мери 3 одобрено је 161 захтев са укупном подршком у износу од 50,9 мил. EUR и доприносом ЕУ у износу од 38,2 мил. EUR, док је за Мери 7 одобрено 167 захтева, са укупном јавном подршком у износу од 27,8 мил. EUR и доприносом ЕУ у износу од 20,8 мил. EUR. Од укупно опредељених средстава ЕУ за период 2014-2020. године (171,3 мил. EUR), узимајући у обзир аутоматски отказана средства из буџетске алокације за 2017. годину у износу од 3,7 мил. EUR, за све ИПАРД мере до краја јуна 2023. године одобрено је 81,4%. Када је реч о укупно одобреном износу доприноса ЕУ, 57,7% односило се на Мери 1, 27,3% на Мери 3, док се 15,0% односило на Мери 7. Одбијено је укупно 509 захтева и обустављено услед одустанка подносиоца 295 захтева, са доприносом ЕУ у укупном износу од 90,0 мил. EUR, док је окончано 126 захтева са доприносом ЕУ у износу од 9,2 мил. EUR.

Закључно са 30. јуном 2023. године исплаћено је 808 захтева (укључујући авансне исплате), са укупном јавном подршком у износу од 71,4 мил. EUR, од чега је исплаћена подршка ЕУ 53,5 мил. EUR. Стопа извршења на програмском нивоу износи 31,3%, за Меру 1 износи 38,8%, за Меру 3: 31,0%, док је најмања стопа извршења остварена за Меру 7: 4,5%.

У односу на Годишњи извештај о спровођењу ИПАРД II програма за 2022. годину (пресек стања на дан 31.12.2022. године), закључно са првим полугодиштем 2023. године остварен је напредак у апсорпцији доприноса ЕУ (укључујући авансна плаћања) за 14,5 мил. EUR (са 39,0 мил. EUR на 53,5 мил. EUR).

Европска комисија је дописом *Ares(2023)1463256-28/02/2023* формално обавестила Републику Србију да средства из алокације за 2018. годину нису искоришћена до краја 2021. године. Сходно наведеном, буџетска средства ЕУ за 2018. годину умањена су у укупном износу од 12,8 мил. EUR. Након усвајања Шесте измене ИПАРД II програма од стране Европске комисије и Владе Републике Србије, укупно опредељена средства ЕУ за период 2014-2020. године износе 158,5 мил. EUR.

1. Увод

ИПАРД II програм се у Републици Србији спроводи почев од децембра 2017. године када је објављен први јавни позив за подношење захтева за одобравање пројеката. Од велике важности за успешно спровођење ИПАРД II програма је постојање снажне политичке воље Владе Републике Србије, као и широки друштвени консензус о значају ИПАРД подршке за даљи развој и унапређење конкурентности у сектору пољопривреде и руралног развоја.

Полугодишњи извештај о спровођењу ИПАРД II програма обухвата податке који су представљени кумулативно од почетка спровођења Програма са пресеком стања на дан 30. јун 2023. године и односи се на период од 01. јануара до 30. јуна 2023. године.

Поверавање послова спровођења буџета у оквиру ИПАРД II програма извршено је за следеће мере:

- Мера 1: Инвестиције у физичку имовину пољопривредних газдинстава;
- Мера 3: Инвестиције у физичку имовину које се тичу прераде и маркетинга пољопривредних производа и производа рибарства;
- Мера 7: Диверзификација пољопривредних газдинстава и развој пословања, и
- Мера 9: Техничка помоћ.

Од почетка спровођења ИПАРД II програма закључно са првим полугодиштем 2023. године објављено је укупно 15 јавних позива: за Меру 1 објављено је седам позива, за Меру 3 објављена су четири позива, док су за Меру 7 и Меру 9 објављена по два позива.

2. Усвојени правни акти

У 2023. години усвојени су следећи правни акти који се тичу ИПАРД II програма:

- 1) Правилник о изменама и допунама Правилника о ИПАРД подстицајима за инвестиције у физичку имовину пољопривредних газдинстава („Службени гласник РС”, бр. 23/2023);
- 2) Правилник о изменама и допунама Правилника о ИПАРД подстицајима за инвестиције у физичку имовину које се тичу прераде и маркетинга пољопривредних производа и производа рибарства („Службени гласник РС”, број 23/2023);
- 3) Правилник о изменама и допунама Правилника о ИПАРД подстицајима за диверзификацију пољопривредних газдинстава и развој пословања („Службени гласник РС”, број 25/2023);
- 4) Предлог Шесте измене ИПАРД II програма одобрен је 1. јуна 2023. године од стране ИПАРД II Одбора за праћење, и достављен је Европској комисији на усвајање 9. јуна 2023. године.

Шеста измена ИПАРД II програма

Чланом 34. Секторског споразума Владе Републике Србије и Европске комисије о механизмима примене финансијске помоћи Уније Републици Србији у оквиру инструмента за претприступну помоћ у области подршке програма руралног развоја (ИПАРД) дефинисано је да буџетске алокације које су одобрене од стране Европске комисије Републици Србији у оквиру ИПАРД II програма могу бити утрошене у складу са $n+3$

правилом финансирања. Узимајући у обзир наведено правило, Европска комисија је дописом *Ares(2023)1463256-28/02/2023* формално обавестила Републику Србију да средства из алокације за 2018. годину нису искоришћена до краја 2021. године. Сходно наведеном, буџетска средства ЕУ за 2018. годину умањена су у укупном износу од 12.818.933,11 EUR. Шестом изменом ИПАРД II програма опредељена средства за Меру 1 умањена су у износу од 7.691.359,87 EUR, док су опредељена средства за Меру 3 умањена за 5.127.573,24 EUR. Такође, Шестом изменом су промењене и циљане вредности показатеља, а у складу са финансијском модификацијом Програма.

3. Спровођење мера ИПАРД II програма

Опште напомене

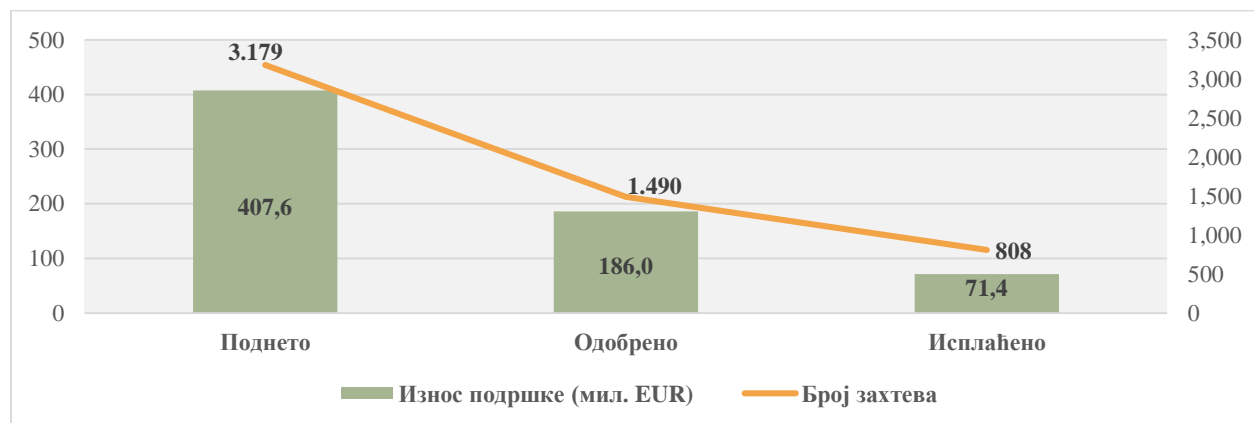
Аналитика представљена у овом делу извештаја заснована је на подацима који су достављени Управљачком телу од стране ИПАРД Агенције у форми Заједничких табела за праћење и евалуацију ИПА програма руралног развоја 2014-2020. Извештај је базиран на кумулативним подацима у оквиру 15 објављених јавних позива за достављање ИПАРД пројеката (седам за Меру 1, четири за Меру 3, два за Меру 7 и два за Меру 9).

Аналитика исплаћених захтева обухвата завршене пројекте и авансно исплаћене пројекте, док је аналитика ИПАРД реализације према сектору, типу инвестиција, осетљивим категоријама и типовима корисника базирана на подацима који се односе на комплетно исплаћене пројекте. Анализа података према сектору и типу инвестиције извршена је на бази принципа финансијски доминантне инвестиције по поднетом захтеву.

3.1. Имплементација на програмском нивоу

На основу доступних података из укупно објављених 15 ИПАРД II позива (13 за инвестиционе мере и два за меру неинвестиционог типа), потенцијални корисници су закључно са 30. јуном 2023. године поднели укупно 3.179 захтева за одобравање пројекта, са износом захтеване јавне подршке од 407,6 мил. EUR. Донето је 1.490 решења о одобравању пројекта, са укупно одобреном јавном подршком у износу од 186,0 мил. EUR. Укупно је исплаћено 808 захтева, са исплаћеном јавном подршком у износу од 71,4 мил. EUR, од чега допринос ЕУ износи 53,5 мил. EUR (Граф.1).

Графикон 1: Поднети, одобрени и исплаћени ИПАРД II захтеви и јавна подршка

Поднети захтеви

За 3.178 поднетих захтева за одобравање права на ИПАРД подстицаје за мере инвестиционог типа, укупна захтевана средства за инвестицију од стране потенцијалних корисника ИПАРД подршке закључно са 30. јуном 2023. године износила су око 700 мил. EUR, процењена јавна подршка 407,6 мил. EUR, а процењена подршка ЕУ 305,7 мил. EUR. Истовремено, током програмске имплементације, а закључно са првим полугодиштем 2023. године, поднет је и један захтев у оквиру Мере 9: „Техничка помоћ”, са укупно захтеваном јавном подршком у износу од 6.300 EUR (допринос ЕУ: 5.355 EUR).

Посматрано према позиву, највећи број ИПАРД пројеката поднет је у оквиру позива који се тичу куповине новог трактора: 656 захтева у оквиру Седмог позива, 437 захтева у оквиру Четвртог и 393 захтева у оквиру Другог позива за Меру 1, са укупним износом захтеване јавне подршке од 43,1 мил. EUR, и истовремено значајно нижим износом захтеване јавне подршке по позиву у односу на просек овог показатеља. Највећи износ захтеване јавне подршке остварен је у оквиру Шестог позива за Меру 1 - за инвестиције у изградњу и набавку опреме и механизације: 71,5 мил. EUR, а затим у оквиру Другог позива за Меру 7: 55,8 мил. EUR.

Одобравање пројеката

До краја јуна 2023. године укупно је одобрено 1.490 пројеката, са износом одобрене јавне подршке од 186,0 мил. EUR и одобреним износом доприноса ЕУ од 139,5 мил. EUR. Одобрени пројекти у укупном броју поднетих захтева остварују учешће од 46,9%, док је одобрена подршка у односу на укупно захтевану јавну подршку остварила учешће од 45,6%. Истовремено, одобрена подршка у односу на укупно опредељена програмска средства крајем јуна 2023. године била је 81,4%, а највећи допринос наведеном учешћу обезбедила је Мера 1, са учешћем у наведеном показатељу на нивоу мере од 83,9%.

Просечна вредност одобрене јавне подршке по пројекту крајем првог полугодишта 2023. године износила је 124.839 EUR, а доприноса ЕУ 93.630 EUR.

Исплата пројеката

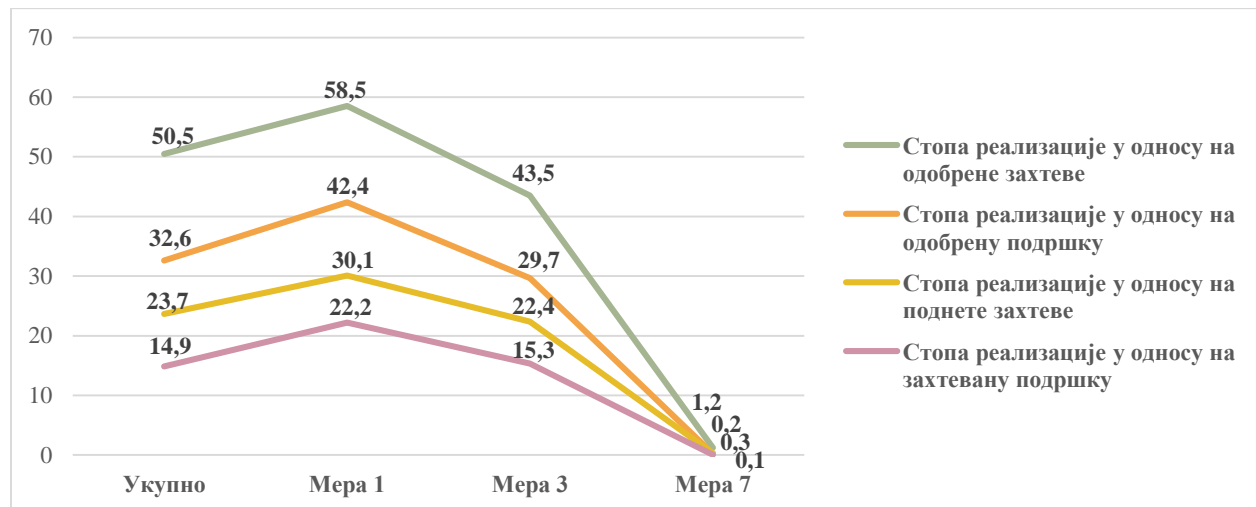
Закључно са првим полугодиштем 2023. године укупно је исплаћено 808 пројеката, са износом исплаћене јавне подршке од 71,4 мил. EUR и исплаћеним износом доприноса ЕУ од 53,5 мил. EUR. Исплаћени пројекти у укупном броју поднетих захтева остварују учешће од 25,4%, а исплаћена подршка у односу на укупно захтевану јавну подршку остварила је значајно ниже учешће од 17,5%. У укупном броју исплаћених захтева доминантно учешће остварује Мера 1 (87,1% за исплаћене пројекте и око 70% за исплаћену јавну подршку).

Комплетна исплата извршена је за 752 пројекта, са износом исплаћене јавне подршке од 60,6 мил. EUR (допринос ЕУ: 45,5 мил. EUR), док је авансно исплаћено 56 пројеката, са износом авансно исплаћене јавне подршке од 10,8 мил. EUR. Завршени пројекти са извршеном целокупном исплатом подршке у укупном броју исплаћених пројеката остварују учешће од 93,1% (авансно је исплаћено 6,9% укупно исплаћених пројеката), док је учешће износа комплетно исплаћене подршке у односу на укупно исплаћену јавну подршку на нешто нижем нивоу: 84,9% (авансно је исплаћено 15,1% укупно исплаћене јавне подршке).

Стопа извршења на програмском нивоу за завршене (комплетно исплаћене) пројекте закључно са 30. јуном 2023. године била је 26,5%, а укључујући и авансну исплату

реализација укупног програмског буџета достигла је 31,3%. Највећи допринос оствареној стопи извршења обезбедила је Мера 1, са реализацијом на нивоу мере од 38,8%.

Графикон 2: Стопе ИПАРД II реализације за комплетно исплаћене пројекте/подршку у односу на одобравање и подношење захтева (%)

Остварена стопа реализације комплетно исплаћених пројеката у односу на одобрене пројекте крајем првог полугодишта 2023. године за захтеве била је 50,5%, а за подршку 32,6%, док је наведена стопа реализације у односу на поднете захтеве 23,7%, а за захтевану подршку 14,9%. Просечна вредност исплаћене јавне подршке по завршеном пројекту за наведени пресек стања била је 80.632 EUR, а доприноса ЕУ 60.474 EUR.

Сектор

Највећи број захтева за остваривање права на ИПАРД подршку од стране потенцијалних корисника поднет је за инвестициона улагања у Сектору осталих усева у оквиру Мере 1: 1.088, затим за инвестиције у Сектору воћа и поврћа (укључујући прераду): 759 и у оквиру Сектора руралног туризма и рекреативних активности (Мера 7): 571 поднетих захтева, док је за улагања у секторе примарне сточарске производње и прераде сточарских производа поднето значајно мање захтева у поређењу са овим показатељем за примарну биљну производњу и прераду биљних производа: 213 у сектору меса и прераде меса, 79 у сектору млека и прераде млека и свега девет захтева у сектору јаја (укључујући прераду).

Са аспекта обраде захтева према сектору, закључно са 30. јуном 2023. године неразврстаних захтева за мере инвестиционог типа било је 398.

Тип инвестиције

Када је реч о структури поднетих захтева према типу инвестиције, са укупно поднетих 1.147 захтева трактори остварују најзначајније учешће од 36,1% у укупном броју поднетих ИПАРД захтева. Значајан број пројеката од стране потенцијалних корисника поднет је и за инвестиције у успостављање туристичких домаћинстава и рекреативних зона у оквиру Мере 7 (453 захтева). Остали значајнији типови инвестиционих улагања са аспекта интересовања корисника односе се на сектор примарне производње и прераде воћа и поврћа: механизација и опрема за сакупљање, сортирање, паковање и складиштење (104 захтева), модернизација опреме за прераду и паковање (92 захтева), машине и опрема за

вегетациони период (87 захтева), изградња и реконструкција објекта за прераду (84 захтева), изградња нових складишта (укључујући *ULO* хладњаче): 63 захтева итд.

Спроведене контроле

ИПАРД Агенција је спровела укупно 1.598 контрола на лицу места, од чега је пре одобравања пројеката спроведено 1.442 контроле на лицу места (1.038 за Мери 1, 189 за Мери 3 и 215 за Мери 7), а пре исплате пројеката спроведено је 888 контрола на лицу места (756 за Мери 1, 127 за Мери 3 и пет контрола за Мери 7). Након исплате ИПАРД Агенција је извршила 242 *ex-post* контроле на лицу места (212 за Мери 1 и 30 за Мери 3).

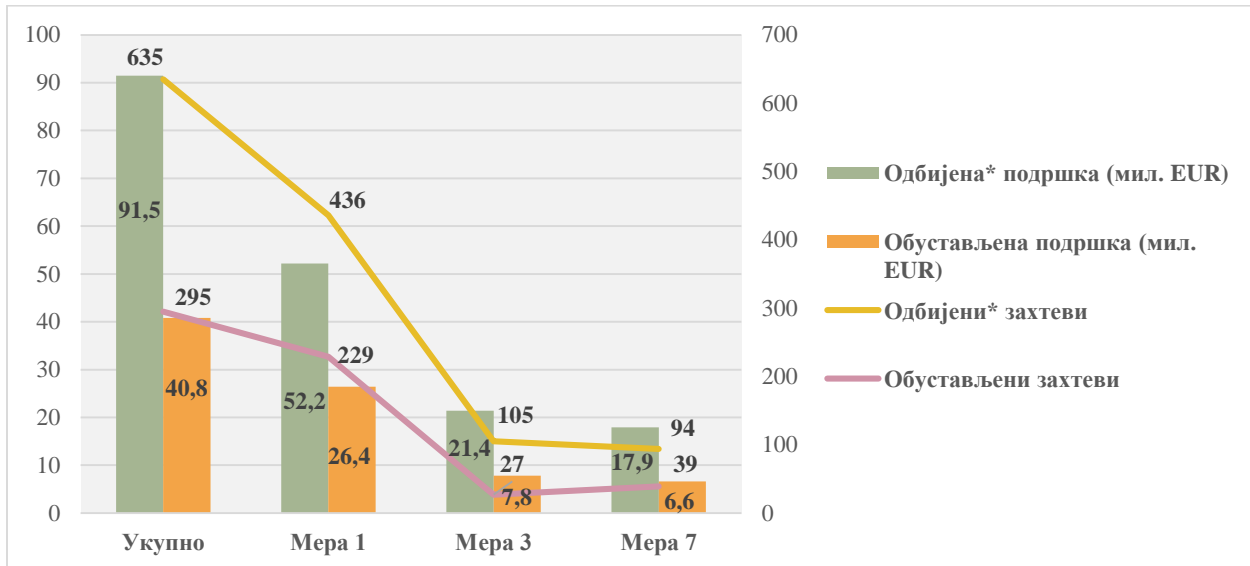
Одбијање, обустављање и окончање захтева

Укупан број одбијених (услед неиспуњавања општих и специфичних услова, недостављања тражене документације и сл.), обустављених услед одустанка подносиоца захтева и окончаних (услед истека рока за подношење захтева за одобравање исплате и одбијања захтева за одобравање исплате) ИПАРД захтева крајем јуна 2023. године био је 930, са укупном јавном подршком у износу од 132,3 мил. EUR и 99,2 мил. EUR доприноса ЕУ. Учешће укупно одбијених, обустављених и окончаних захтева у укупном броју поднетих захтева закључно са 30. јуном 2023. године било је 29,3%, а укупно одбијене, обустављене и окончане јавне подршке у укупном износу захтеване јавне подршке: 32,5%. Стопа одбијања захтева у односу на укупно поднете захтеве крајем првог полугодишта 2023. године била је 16,0%, обустављања 9,3% и окончања захтева 4,0%, а за јавну подршку стопе одбијања, обустављања и окончања у односу на укупно захтевану јавну подршку износиле су 19,4%, 10,0% и 3,0% респективно.

На основу спроведених административних контрола и контрола на лицу места, ИПАРД Агенција је до краја извештајног периода донела укупно 509 решења о одбијању захтева (79,2 мил. EUR јавна подршка), 295 захтева је обустављено (40,8 мил. EUR јавна подршка), док је 126 захтева са износом јавне подршке од 12,3 мил. EUR окончано (Граф. 3).

Највећи број одбијених, обустављених и окончаних захтева односи се на Мери 1 (665, са 71,5% учешћа у укупном броју одбијених, обустављених и окончаних захтева и 20,9% учешћа у укупном броју поднетих захтева), са припадајућим износом укупне јавне подршке од 78,6 мил. EUR (59,4% учешћа у укупном износу одбијене, обустављене и окончане јавне подршке и 19,3% учешћа у укупном износу захтеване јавне подршке). Следи Мери 3 са 132 укупно одбијена, обустављена и окончана захтева и припадајућим износом јавне подршке од 29,2 мил. EUR, као и Мери 7, са укупно одбијених, обустављених и окончаних 133 захтева и припадајућим износом јавне подршке од 24,5 мил. EUR.

Графикон 3: Одбијени, обустављени и окончани ИПАРД II захтеви и припадајући износи јавне подршке према мери

* Укључујући окончане захтеве/подршку.

Просечан износ јавне подршке по захтеву за одбијене захтеве износи 155.555 EUR, за обустављене 138.436 EUR, док за окончане захтеве износи 97.468 EUR.

Водећи разлог одбијања захтева је неприхватљивост инвестиционих критеријума (за 339 одбијених захтева), затим недостављање захтеване додатне документације (108), као и непотпуна потребна документација (31). Једанаест захтева одбијено је услед неиспуњавања услова који се тичу величине компаније, девет због достављања нетачних информација, седам услед непоштовања рокова за подношење захтева, док су четири захтева одбијена због неиспуњавања услова економске одрживости подносиоца захтева/пројекта.

Посматрано према години спровођења ИПАРД II програма, 2021. година бележи највећи број укупно одбијених, обустављених и окончаних захтева (272), а након тога на годишњем нивоу следи тенденција опадања укупног броја одбијених, обустављених и окончаних захтева, да би наведени показатељ најмањи број достигао управо у 2023. години, при чему треба имати у виду да вредност наведеног показатеља у 2023. години покрива полугодишњи период.

3.2. Мера 1: Инвестиције у физичку имовину пољопривредних газдинстава

Подношење захтева

За инвестиције у физичку имовину пољопривредних газдинстава, закључно са првим полугодиштем 2023. године, потенцијални корисници ИПАРД средстава су у оквиру седам расписаних јавних позива поднели 2.260 захтева, са захтеваним износом за инвестицију од 341,4 мил. EUR, захтеваном јавном подршком у износу од 204,8 мил. EUR и захтеваном подршком ЕУ у износу од 153,6 мил. EUR. Највећи број захтева поднет је у оквиру Седмог позива за куповину трактора: 656, док је највећи захтевани износ јавне подршке забележен

у оквиру Шестог позива - за инвестиције у изградњу и набавку опреме и механизације: 71,5 мил. EUR.

Одобравање пројеката

До краја јуна 2023. године одобрено је 1.162 захтева (51,4% од укупног броја поднетих захтева на нивоу Мере), у износу од 176,5 мил. EUR прихватљивих трошкова за инвестицију, 107,3 мил. EUR јавне подршке (52,4% од укупне процењене захтеване јавне подршке на нивоу Мере) и 80,5 мил. EUR доприноса ЕУ. Највећи број захтева одобрено је у оквиру Четвртог позива (294), а такође преко 200 захтева одобрено је и у оквиру Шестог и у оквиру Седмог позива, док је највећи износ одобрене јавне подршке остварен у оквиру Шестог позива (42,5 мил. EUR). У односу на укупно опредељена програмска средства за ову Меру, крајем јуна 2023. године одобрено је 83,9%.

Исплата пројеката

ИПАРД Агенција је закључно са 30. јуном извршила исплату за укупно 704 пројеката у износу јавне подршке од 50 мил. EUR (допринос ЕУ: 37,3 мил. EUR). Комплетно је исплаћено 680 пројеката у износу од 45,5 мил. EUR јавне подршке (допринос ЕУ: 34,1 мил. EUR), односно 96,6% укупно исплаћених пројеката и 91,4% укупно исплаћене подршке, док се разлика односи на авансну исплату. **Стопа извршења за завршене (комплетно исплаћене) пројекте закључно са 30. јуном 2023. године била је 35,5%**, а укључујући и авансну исплату реализација програмског буџета за Меру 1 достигла је 38,8%. Највећи допринос стопи извршења остварен је кроз исплату у оквиру Шестог позива - са највећим обимом исплате подршке на нивоу мере (14,2 мил. EUR исплаћене јавне подршке за 130 исплаћених пројеката, укључујући авансну исплату).

Стопа исплате у односу на одобравање пројеката (укључујући авансну исплату) крајем првог полугодишта 2023. године за захтеве била је 60,6%, а за подршку 46,3%.

Сектор

Највећи број захтева за остваривање права на ИПАРД подршку од стране потенцијалних корисника поднет је за инвестициона улагања у Сектору осталих усева: 1.088, затим за инвестиције у Сектору воћа и поврћа: 548 (455 у подсектору воћа и 93 у подсектору поврћа) и у Сектору меса: 178 захтева. За инвестициона улагања у Сектору млека поднето је 60 захтева, у Сектору виноградарства 24, а у Сектору јаја девет захтева.

Са аспекта обраде захтева према сектору, закључно са 30. јуном 2023. године неразврстаних захтева у оквиру ове Мере било је 353.

Анализа према сектору производње указује на доминантно учешће захтеваних инвестиција у области биљне производње: 87%, док је за инвестиције у сточарску производњу поднето 13% захтева (искључујући неразврстане захтеве), пре свега због највећег учешћа два сектора из области биљне производње (85,8% у укупном броју поднетих захтева за све типове инвестиција, искључујући неразврстане захтеве): Сектора осталих усева (57,1% за 1.088 поднетих захтева) и Сектора воћа и поврћа (28,7% за 548 поднетих захтева).

Тип инвестиције

Посматрано са становишта броја поднетих захтева према типу инвестиције, са укупно поднетих 1.147 захтева (50,8% на нивоу Мере 1) трактори остварују доминантну позицију,

од чега се на Сектор остали усеви односи 886 поднетих захтева, односно 77,2%. Остали значајнији типови инвестиционих улагања са аспекта интересовања корисника односе се на Сектор воћа и поврћа: механизација и опрема за сакупљање, сортирање, паковање и складиштење (104 захтева), опрема и машине за вегетациони период (87 захтева и шест захтева у Сектору виноградарства), изградња нових складишта (укључујући *ULO* хладњаче): 63 захтева итд.

У Сектору меса, млека и јаја највеће интересовање потенцијалних корисника исказано је за инвестиције у изградњу нових оперативних зграда (55, 11 и три поднета захтева респективно), а у Сектору осталих усева за изградњу нових складишних објеката (47) и опрему за складиштење и сушење зрна и уљарица (19).

Просечна инвестициона вредност пројекта мерено износом исплаћене јавне подршке по завршеном пројекту у оквиру Мере 1 износи 66.899 EUR и остварила је пораст у односу на претходни полугодишњи извештај (за 17.500 EUR). Искључујући тракторе, просечан износ исплаћене јавне подршке за инвестицију по завршеном пројекту износи 119.369 EUR (пораст у односу на претходно полугодишње извештавање за 19.518 EUR), док просечна вредност исплаћене јавне подршке за куповину новог трактора износи 35.219 EUR (миноран пораст за 562 EUR). Највећи просечан износ исплате јавне подршке за инвестицију по пројекту остварио је Сектор јаја за четири исплаћена пројекта (515.782 EUR), а затим Сектор воћа и поврћа (110.923 EUR), Сектор млека (93.550 EUR), Сектор меса (77.776 EUR) и Сектор осталих усева (47.013 EUR), док је најнижу вредност овог показатеља остварио Сектор виноградарства (45.492 EUR). Сви сектори су са становишта просечне вредности исплаћеног пројекта остварили пораст у односу на исти показатељ у поређењу са претходним полугодишњим извештавањем.

3.3. Мера 3: Инвестиције у физичку имовину које се тичу прераде и маркетинга пољопривредних производа и производа рибарства

Подношење захтева

За инвестиције у физичку имовину које се тичу прераде и маркетинга пољопривредних производа и производа рибарства, закључно са првим полугодиштем 2023. године, потенцијални корисници ИПАРД средстава су у оквиру четири расписана јавна позива поднели 313 захтева, са захтеваним износом за инвестицију од 196,8 мил. EUR, захтеваном јавном подршком у износу од 98,4 мил. EUR и захтеваном подршком ЕУ у износу од 73,8 мил. EUR. Највећи број захтева поднет је у оквиру последњег, Четвртог позива: 111, када је забележен и највећи износ захтеване јавне подршке: 42,5 мил. EUR.

Одобравање пројеката

До краја јуна 2023. године одобрен је 161 захтев (51,4% од укупног броја поднетих захтева на нивоу Мере), 104,3 мил. EUR прихватљивих трошкова за инвестицију, 50,9 мил. EUR јавне подршке (51,7% од укупне процењене захтеване јавне подршке на нивоу Мере) и 38,2 мил. EUR доприноса ЕУ. Највећи број захтева одобрен је у оквиру Трећег и Четвртог позива (54, односно 50 захтева респективно), са такође и највећим износом одобрене јавне подршке (18,7 мил. EUR у оквиру Четвртог и 16,7 мил. EUR у оквиру Трећег позива). У односу на укупно опредељена програмска средства за ову Меру, крајем јуна 2023. године одобрено је 78,5%.

Исплата пројеката

ИПАРД Агенција је закључно са 30. јуном извршила исплату за укупно 87 пројеката у износу јавне подршке од 20,1 мил. EUR (допринос ЕУ: 15,1 мил. EUR). Комплетно је исплаћено 70 пројеката у износу од 15,1 мил. EUR јавне подршке (допринос ЕУ: 11,3 мил. EUR), односно 80,5% укупно исплаћених пројеката и 75,1% укупно исплаћене подршке, док се разлика односи на авансну исплату. **Стопа извршења за завршене (комплетно исплаћене) пројекте закључно са 30. јуном 2023. године била је 23,3%**, а укључујући авансну исплату реализација програмског буџета за Меру 3 достигла је 31,0%. Највећи допринос стопи извршења остварен је у оквиру Другог позива - са највећим обимом исплате подршке на нивоу Мере (9 мил. EUR исплаћене јавне подршке за 32 исплаћена пројекта, укључујући авансну исплату).

Стопа исплате у односу на одобравање пројеката (укључујући авансну исплату) крајем првог полугодишта 2023. године за захтеве била је 54%, а за подршку је била на значајно нижем нивоу: 39,5%.

Сектор

Највећи број захтева за остваривање права на ИПАРД подршку од стране потенцијалних корисника поднет је за инвестициона улагања у Сектору прераде воћа и поврћа: 211, затим за инвестиције у Сектору вина и Сектору прераде меса: по 35 захтева, док је у Сектору прераде млека поднето укупно 19 захтева. За инвестициона улагања у Сектору прераде јаја до краја јуна 2023. године није било поднетих захтева за остваривање права на ИПАРД подстицаје.

Са аспекта обраде захтева према сектору, закључно са 30. јуном 2023. године неразврстаних захтева у оквиру ове Мере било је 13.

Као и у оквиру Мере 1, када је реч о поднетим захтевима према врсти прерађених пољопривредних производа, и у оквиру Мере 3 доминантно је учешће захтева у области прераде биљних производа (82%) у поређењу са бројем поднетих захтева у области прераде сточарских производа (18%). Наведеној структури у корист већег броја предложених пројеката за прераду биљних производа доприносе Сектор прераде воћа и поврћа и Сектор вина (прераде гроздја), са укупно 246 поднетих захтева.

Тип инвестиције

У групи инвестиција које се тичу опреме, машина и механизације, потенцијални корисници Мере 3 највећи број захтева поднели су за инвестиције у модернизацију опреме за прераду и паковање унутар Сектора прераде воћа и поврћа (92), затим за модернизацију опреме за кланице и предузећа за прераду меса у оквиру Сектора прераде меса (27), док је за модернизацију опреме у млекарама у Сектору прераде млека поднето 12 захтева. Када је реч о инвестицијама у изградњу и опремање објеката, посматрано према броју поднетих захтева, такође је доминантан Сектор прераде воћа и поврћа (84), затим следи Сектор вина (17), док је мањи број захтева поднет за изградњу и опремање објеката у сектору прераде меса и млека (шест, односно три захтева респективно).

Просечна инвестициона вредност пројекта мерено износом исплаћене јавне подршке по завршеном пројекту у оквиру Мере 3 је 3,2 пута већа у односу на Меру 1 и износи 215.553 EUR. Највећи допринос наведеној просечној вредности инвестиције по исплаћеном

пројекту у оквиру Мере 3 остварен је од стране Сектора прераде воћа и поврћа (243.431 EUR). Остали сектори Мере 3 остварили су просечну инвестициону вредност исплаћеног пројекта (мерено исплаћеном јавном подршком) испод 100.000 EUR: 97.916 EUR у Сектору прераде меса, 88.701 EUR у Сектору прераде млека и 13.702 EUR у Сектору вина.

3.4. Мера 7: Диверзификација пољопривредних газдинстава и развој пословања

Подношење захтева

За диверзификацију пољопривредних газдинстава и развој пословања, закључно са првим полугодиштем 2023. године, потенцијални корисници ИПАРД средстава су у оквиру два објављена позива поднели 605 пројеката, са захтеваним износом за инвестицију од 160,6 мил. EUR, захтеваном јавном подршком у износу од 104,4 мил. EUR и захтеваном подршком ЕУ у износу од 78,3 мил. EUR. У оба објављена позива поднет је скоро подједнак број захтева (311 у Првом и 294 у Другом позиву), са већим износом захтеване јавне подршке у Другом у поређењу са Првим позивом (55,8 мил. EUR, односно 48,6 мил. EUR респективно).

Одобравање пројеката

До краја јуна 2023. године одобрено је 167 пројеката (27,6% од укупног броја поднетих захтева на нивоу Мере), у износу од 45,6 мил. EUR прихватљивих трошкова за инвестицију, 27,8 мил. EUR јавне подршке (26,6% од укупне процењене захтеване јавне подршке на нивоу Мере) и 20,8 мил. EUR доприноса ЕУ. Већи број захтева одобрен је у оквиру Првог позива (105), док је у оквиру Другог позива одобрено 62 захтева, што се односи и на износ одобрене јавне подршке према позиву: већи износ подршке одобрен је у Првом позиву (16 мил. EUR) у односу на Други позив (11,8 мил. EUR). У односу на укупно опредељена програмска средства, за ову Меру крајем јуна 2023. године одобрено је 79,6%.

Исплата пројеката

ИПАРД Агенција је закључно са 30. јуном извршила исплату за укупно 17 пројеката у износу јавне подршке од 1,6 мил. EUR (допринос ЕУ: 1,2 мил. EUR). Комплетно су исплаћена два пројекта у износу од 55.145 EUR јавне подршке (допринос ЕУ: 41.359 EUR), односно 11,8% укупно исплаћених пројеката и 3,5% укупно исплаћене подршке, док се разлика односи на авансну исплату. **Стопа извршења за завршене (комплетно исплаћене) пројекте закључно са 30. јуном 2023. године била је 0,2%**, а укључујући и авансну исплату, реализација програмског буџета за Меру 7 достигла је 4,5%. Већи допринос стопи извршења остварен је у оквиру Првог позива - са већим обимом исплате подршке на нивоу Мере у односу на Други позив.

Стопа исплате у односу на одобравање пројеката (укључујући авансну исплату) крајем првог полугодишта 2023. године за захтеве била је 10,2%, а за подршку 5,7%.

Сектор

Највећи број захтева за остваривање права на ИПАРД подршку од стране потенцијалних корисника у оквиру Мере 7 поднет је за улагања у Сектору рурални туризам и рекреативне

активности: 571, док су у оквиру Сектора ресурси обновљивих извора енергије поднета два захтева, као доминантна инвестиција по поднетом захтеву.

Са аспекта обраде захтева према сектору, закључно са 30. јуном 2023. године неразврстаних захтева у оквиру ове Мере било је 32.

Тип инвестиције

У оквиру Мере 7 потенцијални корисници су највеће интересовање исказали за улагања у рурални туризам и рекреативне активности (571 поднет захтев), у оквиру чега се доминантан тип улагања коришћењем ИПАРД подршке односи на успостављање туристичких домаћинстава и рекреативних зона (453 поднета захтева, односно 79,3%). Значајно мањи број захтева потенцијални корисници ИПАРД подршке су поднели за улагања у објекте и опрему за рекреативни риболов, лов и јахање (15 поднетих захтева) као и за улагања у опрему за рекреативне активности, и развој туристичког угоститељства (по 12 поднетих захтева). У оквиру Сектора ресурси обновљивих извора енергије поднета су два захтева за улагања у изградњу/реконструкцију и опремање објеката.

Просечна вредност пројекта мерено износом исплаћене јавне подршке по завршеном пројекту у оквиру Мере 7 износи 27.573 EUR.

3.4. Мера 9: Техничка помоћ

Циљеви ове Мере односе се на пружање подршке у спровођењу и праћењу ИПАРД програма. Специфични циљеви Мере 9 односе се на подршку за праћење Програма, проток информација и публицитет, израду студија, посете и семинаре, спољну експертизу, вредновање програма, потенцијалне ЈАГ-е, припрему за спровођење *LEADER* Мере, као и на подршку за Националну мрежу руралног развоја.

У периоду од почетка програмске имплементације, а закључно са 30. јуном 2023. године, за Меру 9 објављена су два позива за достављање захтева за остваривање права на ИПАРД подстицаје. Први позив за подношење захтева за одобравање пројеката за ИПАРД подстицаје у оквиру Мере 9 објављен је 18. новембра 2022. године, са роком за подношење захтева за одобравање пројекта до краја децембра 2022. године и укупно одређеним средствима у износу од 767.362 EUR (допринос ЕУ 652.258 EUR). Други позив за Меру 9 отворен је за подношење захтева у периоду од 26. маја до 29. децембра 2023. године, са укупно одређеним средствима у износу од 508.128 EUR (допринос ЕУ 431.909 EUR).

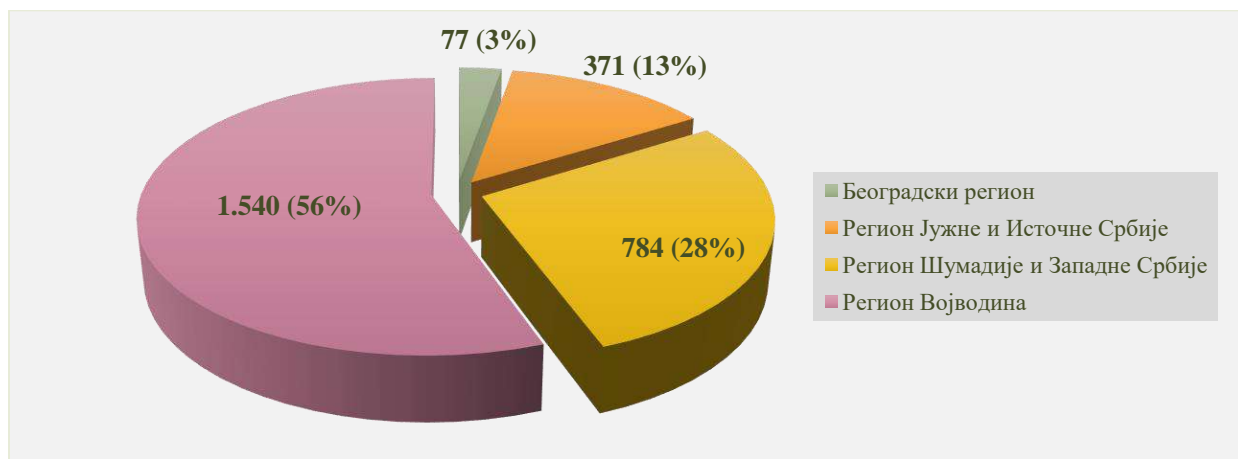
До краја извештајног периода (30. јун 2023. године), у оквиру Првог позива поднет је један захтев од стране Управљачког тела са износом захтеване јавне подршке од 6.300 EUR (5.355 EUR допринос ЕУ) и односи се на израду веб-сајта ИПАРД Управљачког тела.

4. Регионална дистрибуција ИПАРД II подршке

У овом делу Извештаја представљени су подаци који се односе на регионалну дистрибуцију подршке из ИПАРД II програма, уз напомену да у анализи нису обухваћени захтеви који у оквиру пријавног формулара нису имали наведено место инвестиције, као ни наведене захтеване износе трошкова за инвестицију.

Посматрано према региону, више од половине од укупног броја поднетих захтева за све ИПАРД мере поднето је у оквиру Региона Војводине. Такође, Регион Војводине остварио је доминантну позицију и са аспекта учешћа у укупно захтеваним трошковима за инвестицију: поднето је 1.540 захтева у вредности од 190.581.834 EUR. Регион Шумадије и Западне Србије у укупном броју поднетих захтева учествује са 28,3% (784), док је најмање учешће од 2,8% остварио Београдски регион са 77 поднетих захтева за одобравање пројекта (Граф. 4).

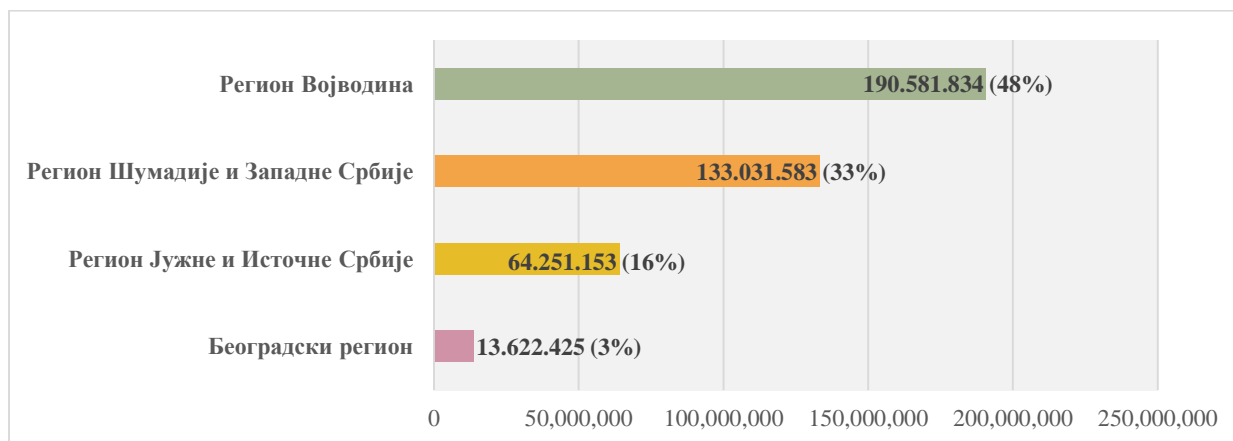
Графикон 4: Поднети захтеви према региону

Регионална дистрибуција са аспекта захтеваног износа трошкова за инвестицију аналогна је дистрибуцији према броју поднетих захтева, односно скоро половина свих захтеваних трошкова односи се на Регион Војводине (47,5%, односно 190,6 мил. EUR), док се свега 3,4% захтеваних трошкова односи на Београдски регион (13,6 мил. EUR).

Регион Шумадије и Западне Србије остварује учешће од 33,1% у укупно захтеваним трошковима за инвестицију (133,0 мил. EUR), док Регион Јужне и Источне Србије са захтеваним трошковима за инвестицију у износу од 64,3 мил. EUR остварује учешће од 16,0% у укупно захтеваним трошковима за инвестицију (Граф. 5).

Графикон 5: Захтевани трошкови за инвестицију према региону, EUR (%)

Мера 1: Инвестиције у физичку имовину пољопривредних газдинстава

У оквиру Мере 1 Регион Војводине остварује највеће учешће, како у погледу поднетих захтева тако и у укупном износу захтеваних трошкова за инвестицију. Учешће Региона Војводине у укупном броју поднетих захтева у оквиру Мере 1 је 71,5% (1.358 захтева). Регион Шумадије и Западне Србије у укупном броју поднетих захтева учествује са 15,4% (293 захтева), док је намање учешће од 2,7% остварио Београдски регион, где је поднет 51 захтев за одобравање пројекта.

У оквиру Мере 1 доминантно учешће у захтеваним трошковима за инвестицију такође остварује Регион Војводине 70,3% (142,8 мил. EUR), што је за око 2,3 пута већи износ захтеваних трошкова за инвестицију у односу на захтеване трошкове из осталих региона. Регион Шумадије и Западне Србије остварује учешће од 15,2% у укупно захтеваним трошковима за инвестицију (30,8 мил. EUR).

Регион Јужне и Источне Србије са захтеваним трошковима за инвестицију у износу од 24,6 мил. EUR остварује учешће од 12,1% у укупно захтеваним трошковима за инвестицију, док Београдски регион са захтеваним трошковима у износу од 4,9 мил. EUR остварује учешће од 2,4% у укупно захтеваним трошковима за Меру 1.

Мера 3: Инвестиције у физичку имовину које се тичу прераде и маркетинга пољопривредних производа и производа рибарства

За разлику од Мере 1 где је Регион Војводине остварио највеће учешће, како у погледу поднетих захтева тако и у укупном износу захтеваних трошкова за инвестицију, у оквиру Мере 3 овај регион остварује учешће од 22,8% у поднетим захтевима и 28,3% у захтеваним трошковима за инвестицију. У оквиру Мере 3 Регион Шумадије и Западне Србије остварује највеће учешће од 49,0% са 148 поднетих захтева у износу од 40,8 мил. EUR.

Регион Јужне и Источне Србије са захтеваним трошковима за инвестицију у износу од 23,1 мил. EUR остварује учешће од 23,8% у укупно захтеваним трошковима за инвестицију, док Београдски регион са захтеваним трошковима у износу од 5,5 мил. EUR остварује учешће од 5,7% у укупно захтеваним трошковима за Меру 3.

Мера 7: Диверзификација пољопривредних газдинстава и развој пословања

У оквиру Мере 7, са 343 поднета захтева, Регион Шумадије и Западне Србије остварује највеће учешће (60,1%) у укупном броју поднетих захтева. Истовремено, Регион Војводине учествује у укупном броју поднетих захтева са 19,8%, Регион Јужне и Источне Србије са 17,2%, док најмање учешће остварује Београдски регион (3,0%), са 17 поднетих захтева.

Такође, у оквиру Мере 7 доминантно учешће у захтеваним трошковима за инвестицију остварује Регион Шумадије и Западне Србије 60,5% (61,4 мил. EUR), док Регион Војводине остварује учешће од 20,0% у укупно захтеваним трошковима за инвестицију (20,4 мил. EUR).

Регион Јужне и Источне Србије са захтеваним трошковима за инвестицију у износу од 16,6 мил. EUR остварује учешће од 16,3% у укупно захтеваним трошковима за инвестицију, док Београдски регион са захтеваним трошковима у износу од 3,2 мил. EUR остварује учешће од 3,2% у укупно захтеваним трошковима за Меру 7.

5. Осетљиве категорије и типови корисника ИПАРД II подршке

У овом делу извештаја представљени су резултати спровођења ИПАРД II програма са аспекта осетљивих категорија корисника (жене носиоци пољопривредних газдинстава и млади пољопривредници) и типова корисника (индивидуални пољопривредник, предузетник, привредно друштво и пољопривредна задруга) ИПАРД подршке, закључно са 30. јуном 2023. године.

5.1. Осетљиве категорије: жене и млади пољопривредници

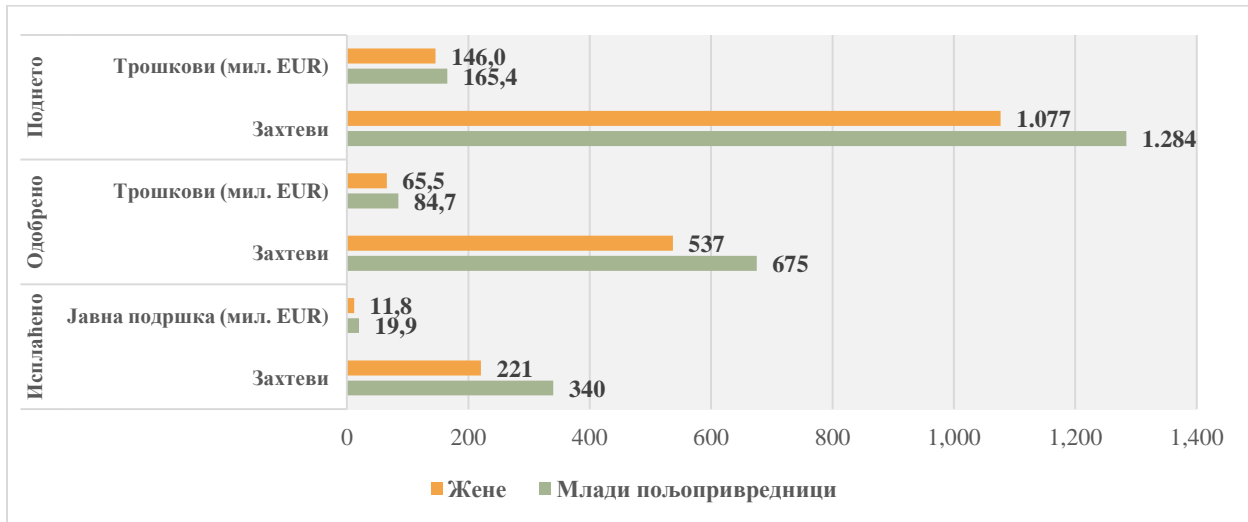
Жене - носиоци комерцијалних породичних пољопривредних газдинстава, поднеле су укупно 1.077 захтева са захтеваним трошковима за инвестицију у износу од око 146 мил. EUR. Одобрено је 537 захтева (49,9% од укупног броја поднетих захтева од стране жена, односно 18,7% од укупног броја поднетих захтева у оквиру Мере 1 и Мере 7) у износу од 65,5 мил. EUR (44,9% од укупног износа захтеваних трошкова за инвестицију од стране жена, односно 13,0% од укупног износа захтеваних трошкова у оквиру Мере 1 и Мере 7). У извештајном периоду исплаћен је 221 захтев у износу од 11,8 мил. EUR јавне подршке (22,9% укупно исплаћене јавне подршке за Мери 1 и Мери 7), при чему допринос ЕУ износи 8,8 мил. EUR (Граф. 6).

Жене су највећи број захтева поднеле у оквиру позива за куповину новог трактора: 627, са укупним износом захтеваних трошкова за инвестицију од 31,6 мил. EUR, као и у оквиру позива који се односе на Мери 7: укупно 308 захтева и 80 мил. EUR захтеваних трошкова за инвестицију.

Млади пољопривредници су поднели укупно 1.284 захтева са захтеваним трошковима за инвестицију у износу од 165,4 мил. EUR. Одобрено је 675 захтева (52,6% од укупног броја поднетих захтева од стране младих пољопривредника, односно 23,6% од укупног броја поднетих захтева у оквиру Мере 1 и Мере 7) у износу од 84,7 мил. EUR (51,2% од укупног износа захтеваних трошкова за инвестицију од стране младих пољопривредника, односно 16,9% од укупног износа захтеваних трошкова за инвестицију у оквиру Мере 1 и Мере 7). У извештајном периоду исплаћено је 340 захтева младих пољопривредника у износу од 19,9 мил. EUR јавне подршке (38,7% укупно исплаћене јавне подршке за Мери 1 и Мери 7), при чему допринос ЕУ износи 14,9 мил. EUR (Граф. 6).

Највећи број захтева од стране младих пољопривредника поднет је за куповину трактора, а највећи износ захтеване подршке млади корисници су остварили у оквиру Шестог позива за Мери 1 - за инвестиције у изградњу и набавку опреме и механизације: 42,8 мил. EUR (35,9% укупно захтеваних трошкова за инвестицију у оквиру овог позива) и Другог позива за Мери 7: 40,1 мил. EUR (46,8% укупно захтеваних трошкова за инвестицију у оквиру овог позива).

Графикон 6: Поднети, одобрени и исплаћени захтеви и јавна подршка од стране осетљивих категорија ИПАРД II корисника

5.2. Тип корисника

Посматрано према типу корисника, у укупном броју поднетих захтева за Мери 1, Мери 3 и Мери 7 физичка лица (индивидуални пољопривредници и предузетници) су поднела 2.577 захтева и остварују учешће од 81,1% у укупном броју поднетих захтева, док су правна лица (привредна друштва и пољопривредне задруге) поднела 601 захтев и остварују учешће од 18,9% у укупном броју поднетих захтева.

У структури поднетих захтева од стране физичких лица, доминантну позицију заузимају индивидуални пољопривредници са 2.446 поднетих захтева (94,9%), док у структури правних лица доминирају привредна друштва која остварују учешће од 95,3% у укупном броју поднетих захтева. Када је реч о одобреним захтевима, 1.191 захтев одобрен је физичким лицима, док је правним лицима одобрено 299 захтева. Од укупног броја исплаћених захтева, 653 захтева се односи на физичка лица, од чега се 96,9% исплаћених захтева односи на индивидуалне пољопривреднике, док се 155 исплаћених захтева односи на правна лица, од чега се 96,8% захтева односи на привредна друштва.

У укупно захтеваним трошковима за инвестицију, захтевани трошкови за инвестицију од стране физичких лица износе 354,7 мил. EUR, при чему захтевани трошкови за инвестицију од стране индивидуалних пољопривредника остварују доминантно учешће од 87,2%, док предузетници учествују са 12,8% у укупно захтеваним трошковима за инвестицију. Захтевани трошкови за инвестицију од стране правних лица износе 344,1 мил. EUR, при чему захтевани трошкови за инвестицију од стране привредних друштава остварују доминантно учешће од 97,0%, док пољопривредне задруге учествују са 3,0% у укупно захтеваним трошковима за инвестицију од стране правних лица.

Када је реч о одобреним прихватљивим трошковима, физичким лицима одобрено је 154,0 мил. EUR, од чега је индивидуалним пољопривредницима одобрено 136,2 мил. EUR, док је правним лицима одобрено 172,4 мил. EUR, од чега је 168,4 мил. EUR одобрено привредним друштвима.

Од укупног износа исплаћене јавне подршке, 51,2% (36,6 мил. EUR) исплаћене јавне подршке односи се на физичка лица, док је 34,8 мил. EUR јавне подршке исплаћено правним лицима: 34,3 мил. EUR за привредна друштва и 576.308 EUR за пољопривредне задруге.

Просечан износ исплаћене подршке по поднетом захтеву од стране физичких лица износи 55.980 EUR, а за правна лица је четвороструко већи и износи 224.687 EUR.

Извештај припремила Група за праћење, вредновање и извештавање о ИПАРД програму:

Верица Лазих, виши саветник

Ивана Словић, саветник

Марија Ђурић, саветник

Извештај контролисала:

Тијана Маринковић Денда, руководилац Групе

Извештај одобрила:

Јасмина Миљковић
Начелник Одељења за управљање ИПАРД програмом/
Шеф Управљачког тела